

УДК 343.341

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.2.31>**Ю. В. Живова**старший викладач кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету ім. О. Гончара

СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ БАНДИТИЗМУ НА ТЕРЕНАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Організована злочинність сьогодні є однією з найбільших загроз системи внутрішньої безпеки, життя та здоров'я, майна громадян нашої держави. Багато провідних вчених звернули увагу на це питання, оскільки фундаментальні зміни в економічній, соціальній та інших складових українського суспільства в XXI столітті призвели до значного підвищення рівня організованої злочинності взагалі і бандитизму зокрема, в той час як кримінальна відповідальність за цей вид злочинів і кримінологічний зміст її розуміння були і, певною мірою, залишаються недостатньо дослідженими.

Проведений нами аналіз вищеназваних досліджень в кримінально-правовій і кримінологічній сфері не тільки збагатив вітчизняних і зарубіжних вчених їх різними поглядами, концепціями, моделями, програмами і пропозиціями з проблем попередження бандитизму в Україні, а й, головне, дозволив розширити коло наукових пошуків і актуалізувати зміст кримінологічної науки в позначеній сфері.

Аналіз даного питання заснований на певному узагальненні, зверненні до праць вітчизняних і зарубіжних вчених з метою дати можливість повною мірою зрозуміти їх погляди, зробити власні висновки про їх продуктивність; запропонувати своє розуміння, бачення вирішення назрілих проблем попередження бандитизму в Україні.

Завдяки періодизації наукових досліджень з попередження бандитизму ми виділили чотири періоди наукових досліджень з попередження бандитизму: дореволюційний період (до 1922 року); період політичного бандитизму (1920-1950-ті роки); період традиційного кримінального бандитизму (1960-1990-ті роки); новітній період (з початку 1990-х років по теперішній час).

Практика боротьби та попередження бандитизму в Україні нині ставить конкретні завдання, які можуть бути вирішені шляхом всебічного дослідження цього питання. В даний час у вітчизняній кримінологічній літературі відсутні сучасні спеціальні наукові розробки, присвячені профілактиці бандитизму в Україні. Лише окремі питання цієї теми розглядалися вітчизняними вченими до 2010 року, природно не зумівши охопити всю багатогранну проблему попередження бандитизму за останні десять років.

Ключові слова: дослідження, бандитизм, період, співучасть, профілактика, кримінологічна характеристика, організована злочинність.

Постановка проблеми. Боротьба зі злочинністю і причинами, що її породжують, як і раніше залишається важливим завданням держави. Зміни в характері суспільних відносин, що відбуваються в сучасних умовах, сприяли активізації діяльності осіб, схильних до деструктивних форм поведінки. Історичний досвід нашої держави свідчить про те, що подібні процеси не можуть не позначатися на стані організованої злочинності, в тому числі і бандитизму.

Злочинність і боротьба з нею у нашій державі є надзвичайно складними й актуальними проблемами. Нестабільність суспільно-політичної й економічної ситуації, недосконалість механізму державного управління, зниження

життєвого рівня населення, корупція в усіх без винятку гілках влади, серед іншого й у правоохоронних органах, створили умови для розвитку й утвердження злочинності у суспільному житті країни. Стрімко зростаючі масштаби утворюють реальну загрозу національній безпеці, ставлять перед суб'єктами протидії злочинності нові завдання та спонукають шукати революційні дієві заходи, спрямовані на протидію цьому вкрай суспільно-небезпечному явищу.

Серед причин такої ситуації варто виділити: історичні передумови бандитизму, зокрема факт існування подібних негативних явищ заперечувався у часи Радянського Союзу взагалі як в умовах; події за часів Революції гідності

у 2014 році, які призвели до гибелі людей; вчинення організованими групами окремих збройних нападів; невдала реформа правоохоронних органів, що призвела до звільнення з роботи фахових спеціалістів, зокрема, слідчих і працівників оперативних підрозділів; ресурсні можливості держави тощо.

За даними Генеральної прокуратури України, у 2018 році за бандитизм (ст. 257 КК України) було розпочато 22 кримінальні провадження (2017 р. – 30; 2016 р. – 18; 2015 р. – 17) [1]. Хоча рівень розповсюдженості цього суспільно небезпечного діяння, відповідно до офіційної статистики, значно впав за останнє десятиліття, він має усі шанси відродитися з новою силою на фоні нестабільної суспільно-політичної ситуації в Україні, низького рівня соціального добробуту громадян, а також наявного на теренах нашої держави військового конфлікту, внаслідок якого збільшився та продовжується збільшуватися об'єм незаконного обігу зброї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання кримінально-правової та кримінологічної характеристики бандитизму свого часу дотично вивчалися у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених як: Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, Ю. В. Абакумова, В. Ф. Антипенко, М. І. Бажанов, О. Ф. Бантишев, В. В. Бедриківський, В. І. Борисов, Ф. Г. Бурчак, В. В. Василевич, Ю. Г. Гаврилов, В. В. Голіна, О. В. Головін, Н. О. Гуророва, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, Л. М. Демидова, Т. А. Денисова, В. М. Дрьомін, О. В. Дудник, В. П. Ємельянов, А. П. Закалюк, І. В. Іваненко, В. П. Ковальчук, А. П. Козлов, М. В. Корнієнко, В. В. Лунєєв, Є. К. Марчук, П. С. Матишевський, В. І. Осадчий, В. В. Петров, Т. А. Пособіна, І. І. Родіонов, Ю. В. Солопанов, Ю. Ю. Сорочик, В. В. Сташис, С. І. Тихенко, В. П. Тихий, В. О. Туляков, Н. С. Юзікова, С. С. Яценко та ін.

Така увага значної кількості провідних науковців до вказаної проблематики є не випадковою, адже докорінні зміни в економічній, соціальній та інших складових українського суспільства, що відбуваються у XXI столітті, призвели до значного зростання рівня організованої злочинності взагалі, і бандитизму зокрема, тоді як кримінальна відповідальність за цей вид злочину та кримінологічний зміст його розуміння були, і деякою мірою наразі залишаються, недостатньо дослідженими.

Мета статті – вивчення стану дослідження проблем, пов'язаних з кримінально-правовою, кримінологічною характеристикою та інших

питань, пов'язаних з бандитизмом, у вітчизняній правовій доктрині.

Виклад основного матеріалу. Проблеми, пов'язані з бандитизмом, частково досліджувалися на різних етапах розвитку суспільства. Ну поглиблюючись в історію стародавнього світу, дореволюційного періоду, зауважимо, що у радянські часи вивченню бандитизму було присвячено низку дисертаційних досліджень, підготовлених Л. Г. Хулаповою «История уголовно-правовой борьбы с бандитизмом в Туркменской ССР» (1972 р.) [2], В. С. Комісаровим «Уголовная ответственность за бандитизм» (1983 р.) [3], А. С. Ємельяновим «Криминологическая характеристика бандитизма» (1989 р.) [4] й ін.

З часів здобуття Україною незалежності питання кримінально-правової характеристики та кримінологічної характеристики, запобігання, а також розслідування бандитизму неодноразово висвітлювалися на монографічному та дисертаційному рівнях. Насамперед, заслуговує на увагу кандидатська дисертація І. В. Іваненко «Бандитизм: кримінологічне та кримінально-правове дослідження» (2003 р.), що присвячена теоретичним, практичним і прикладним проблемам наукового вивчення, законодавчого регулювання, правозастосування правоохоронними та судовими органами кримінального законодавства щодо відповідальності за організацію озброєної банди, участь у ній та участь у вчинюваному нею нападі (бандитизм), а також питанням підвищення ефективності попередження та протидії бандитизму. У роботі здійснено детальний аналіз кримінально-правового поняття бандитизму, елементів складу цього злочину, кримінологічного змісту понять «злочинна організація», «банда», «участь у банді», «озброєність банди» та ін. Проаналізовано також сучасний кримінологічний стан злочинності в Україні, пов'язаної з бандитизмом [5, с. 15].

Не могли ми оминати і монографію В. В. Голіни «Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження» (2004 р.). Науковець розглядав першочергові питання, що торкалися способу організації (створення, виникнення) банди, об'єктивних та суб'єктивних ознак бандитизму, наводив кримінологічну характеристику організатора банди тощо. Так, В. В. Голіна, характеризуючи таку ознаку об'єктивної сторони бандитизму, як «напад», зазначає, що під нападом слід розуміти дії, спрямовані на досягнення злочин-

ного результату за допомогою насильства над потерпілим або створення реальної загрози його застосування [6, с. 32].

Водночас з прийняттям нового в історії незалежної України Кримінального кодексу було проведено декілька досліджень, пов'язаних кримінально-правовою характеристикою бандитизму. Зокрема, І. І. Радіонов «Кримінальна відповідальність за бандитизм» (2004 р.), Р. Л. Чорний «Бандитизм за кримінальним правом України» (2005 р.). У своїй дисертації І. І. Радіонов здійснив комплексне наукове дослідження проблем кримінальної відповідальності за бандитизм за кримінальним правом України. Проаналізував соціальну обумовленість кримінально-правової заборони бандитизму, підстави та принципи криміналізації цього діяння. Зробив прогноз, що у подальшому за умови стабільного соціально-економічного розвитку України можлива декриміналізація бандитизму як самостійного злочину, а також здійснив аналіз проблем пеналізації бандитизму, внівши науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення ст. 257 КК України [7, с. 16].

Дотично слід розглянути і дослідження Б. В. Лизогуба «Організовані злочинні угруповання: класифікація та заходи протидії» (2004 р.), в якому розглянуто історію виникнення, розвиток та сучасний стан організованої злочинності на території України. Встановлено механізм діяльності організованих злочинних угруповань, виявлено фактори, що сприяють існуванню, поширенню та відтворенню організованої злочинності. Запропоновано уніфіковану класифікацію злочинних угруповань. Наведено пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства у сфері протидії організованій злочинності [8].

Цікавим нам видається дослідження О. В. Головікіна на тему «Групова злочинність та її попередження» (2005 р.), в якій автором визначено основні аспекти її підвищеної суспільної небезпеки, проаналізовано поняття групового злочину. На базі соціально-психологічного підходу виявлено велике коло аспектів кримінологічного дослідження групової злочинності. Розроблено необхідні для розуміння групової злочинної поведінки визначення певних понять, а саме: групова динаміка злочинної групи, групові санкції, групові норми, груповий тиск, групові конфлікти, групова згуртованість, конформізм, лідерство, психологічний вплив. Висвітлено аспекти, які необхідно враховувати під час розробки запобіжних заходів гру-

пової злочинності, а саме: вікові особливості; зміст, характер злочинної діяльності; типологію злочинних груп. Досліджено питання типології злочинних груп. На підставі аналізу групової злочинності розроблено пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства України [9].

З точки зору запобігання злочину зі свого боку цікавим видається робота М. В. Проценка «Особливості розслідування злочинів, вчинених організованими групами, у криміналістичній методиці» (2008 р.), в якій визначено особливості розслідування злочинів, вчинених організованими групами, та адекватність їхнього відображення у криміналістичній методиці. Проаналізовано історичний аспект формування концепції організованої злочинності та методики боротьби з нею. З'ясовано ступінь впливу ознак вчинення злочину організованою групою осіб на механізм його реалізації та предмет доказування у кримінальних справах. Розкрито зміст елементів предмету доказування, обумовлених фактом вчинення злочину організованою групою осіб, досліджено їхній вплив на визначення відповідних завдань розслідування. Виявлено особливості встановлення ознак вчинення злочину організованою групою осіб у стадії порушення кримінальної справи, висвітлено роль у даному процесі оперативно-розшукових підрозділів органів внутрішніх справ. Розроблено пропозиції щодо використання результатів оперативно-розшукової діяльності у доказуванні обставин вчинення злочину організованою групою осіб. На підставі аналізу нормативно-правових актів і слідчо-оперативної практики визначено форми взаємодії слідчого та працівників оперативно-розшукових підрозділів під час розслідування злочинів, вчинених організованими групами. Розглянуто особливості виявлення та розслідування даного виду злочинної діяльності. Проаналізовано типові тактичні операції, характерні для розслідування організованих злочинів. Уперше сформульовано положення про виділення двох напрямів дослідження у криміналістичній методиці щодо особливостей розслідування злочинів, вчинених організованими групами [10].

Не могли ми оминати роботу В. В. Українця «Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації», в якій автор вдало здійснив порівняльний аналіз законодавства окремих країн далекого та близького зарубіжжя щодо встановлення відповідальності за даний вид злочину, визначив соціальні передумови

введення до кримінального законодавства України поняття «злочинна організація» як найбільш небезпечної форми співучасті та встановлення відповідальності за її створення. Розробив рекомендації щодо кваліфікації досліджуваного злочинного діяння за сукупністю злочинів та розглянув основні ознаки злочинної організації (стійкість, згуртованість, ієрархічність, виконання тяжких та особливо тяжких злочинів) [11].

Варто також згадати кандидатську дисертацію Ю. Ю. Сорочика «Адміністративно-правове забезпечення протидії організованій злочинності в Україні» (2010 р.), в якому автор визначив поняття «організована злочинність», сформулював пропозиції щодо внесення змін і доповнень до нормативних актів України, норми яких встановлюють організаційно-правові основи протидії організованій злочинності. Охарактеризував систему суб'єктів протидії організованій злочинності на національному рівні, здійснено аналіз діяльності таких суб'єктів на міжнародному рівні, запропонував вирішення питання співпраці з суб'єктами національного рівня. Проаналізував причини й умови організованої злочинності в Україні, а також вніс пропозиції щодо вдосконалення норм законодавства, які регламентують діяльність суб'єктів протидії організованій злочинності [12].

Серед останніх робіт кримінологічного спрямування слід відзначити роботу В. В. Бедріківського «Кримінологічна характеристика та заходи запобігання бандитизму» (2010 р.), в якій автору вдалося науково обґрунтувати заходи запобігання бандитизму в Україні на підставі комплексного кримінологічного аналізу його стану та тенденцій, причин та умов виникнення. Автором розкрито історико-правову сутність бандитизму, досліджено розвиток законодавства про встановлення кримінальної відповідальності за цей злочин. Визначено основні ознаки сучасного бандитизму, розроблено класифікацію розбійних банд. Наведено кримінологічну характеристику бандитизму, розкрито специфіку особи злочинця та жертви злочину, визначено детермінаційні чинники даного виду злочину. Розроблено систему загально-соціальних і спеціально-кримінологічних заходів, спрямованих на удосконалення діяльності правоохоронних органів щодо запобігання бандитизму в Україні. Запропоновано заходи віктимологічного запобігання бандитизму з метою зниження рівня віктимності окремих категорій осіб і віктимізації в цілому. Вивчено зарубіжний досвід запобігання бандитизму та наведено

пропозиції щодо його впровадження у діяльність правоохоронних органів України [13].

Серед останніх праць вітчизняних вчених, пов'язаних з дослідженням бандитизму, варто відзначити роботу Ю. Г. Гаврилова «Бандитизм: кримінально-правова характеристика та проблеми кваліфікації» (2017 р.), яку присвячено комплексному кримінально-правовому дослідженню бандитизму, вирішенню комплексу теоретичних і прикладних проблем, пов'язаних з цим злочином. Проведено аналіз сучасного стану наукової розробки проблеми кримінальної відповідальності за бандитизм в Україні. Надано детальну кримінально-правову характеристику юридичного складу злочину, передбаченого ст. 257 КК України. Охарактеризовано об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів злочинів, передбачених у ст.ст. 187, 255, 257, 258-3, 260 КК України. Запропоновано авторське визначення понять «банда», «бандитизм», «громадська безпека», «озброєність». Охарактеризовано такі поняття, як «участь у банді» та «напад». Обґрунтовано пропозиції з удосконалення кримінального законодавства України [14].

Проведений нами аналіз згаданих досліджень в кримінально-правовій та кримінологічній сфері не тільки збагачено плеяду вітчизняних та зарубіжних вчених з їхніми різними поглядами, концепціями, моделями, програмами і пропозиціями щодо проблем запобігання бандитизму в Україні, а головне дозволило розширити коло наукового пошуку та оновити зміст кримінологічної науки в окресленій сфері.

Отже, аналіз зазначеної проблематики ґрунтується на певному узагальненні, посиленні на праці вітчизняних та зарубіжних науковців з тим, щоб дати можливість всебічно осмислити їхні погляди, зробити власні висновки стосовно їхньої продуктивності, запропонувати своє розуміння, бачення розв'язання назрілих проблем запобігання бандитизму в Україні. У нашому дослідженні завдяки аналізу досліджень ми можемо виділити чотири періоди наукових досліджень проблем запобігання бандитизму:

1) дореволюційний період (до 1922 р.), в якому бандитизм є невід'ємним елементом групової злочинності;

2) період політичного бандитизму (1920–1950-ті рр.), характерний політичною спрямованістю злочинних дій бандитських груп, ворожим ставленням до радянської владної ідеології;

3) період традиційного кримінального бандитизму (1960–1990-ті роки) характеризується

особисто-корисливими загальнокримінальними мотивами;

4) новітній період (з початку 1990-х років по теперішній час) – сучасний бандитизм, який є силовим фундаментом вітчизняної організованої злочинності.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз досліджень в кримінально-правовій та кримінологічній сфері не тільки збагатив плеяду вітчизняних та зарубіжних вчених з їхніми різними поглядами, концепціями, моделями, програмами і пропозиціями щодо проблем боротьби з бандитизмом в Україні, а головне, дозволив розширити коло наукового пошуку та оновити зміст кримінологічних інститутів в окресленій сфері. Практика протидії та запобіганню сучасним проявам бандитизму в Україні ставить конкретні завдання, що можуть бути вирішені за допомогою комплексних досліджень цієї проблематики. Однак вони, як правило, розглядаються в літературі в загальному вигляді. Нині у вітчизняній кримінологічній літературі відсутні сучасні спеціальні наукові розробки, присвячені кримінологічним засадам запобігання бандитизму в Україні. Лише окремі питання цієї теми розглядалися вітчизняними науковцями до 2010 року, що природно не змогли охопити усієї багатогранності проблеми протидії бандитизму за останні десять років. Наголошуємо, що кримінологічна наука має у своєму розпорядженні значний масив теоретичних і практичних розробок, на підставі яких можливо та потрібно продовжувати дослідження сучасних тенденцій та кримінологічних засад запобігання бандитизму.

Список використаної літератури:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Генеральна прокуратура України*: вебсайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення: 02.05.2019).
2. Хулапова Л. Г. История уголовно-правовой борьбы с бандитизмом в Туркменской ССР: дис. ... канд. юрид. наук : 12715. Ташкент, 1972. 168 с.
3. Комиссаров В. С. Уголовная ответственность за бандитизм : дисс. ... канд. юрид. наук. : 12.00.08. М., 1983. 194 с.
4. Емельянов А. С. Криминологическая характеристика бандитизма : дисс. ... канд. юрид. наук. : 12.00.08. М., 1989. 206 с.
5. Иваненко І. В. Бандитизм: криминологічне та кримінально-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2003. 248 с.
6. Голіна В. В. Криминологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і криминологічне дослідження : монографія. Харків : Регіон-інформ, 2004. 210 с.
7. Радіонов, І. І. Кримінальна відповідальність за бандитизм : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 210 с.
8. Лизогуб Б. В. Організовані злочинні угруповання: класифікація та заходи протидії: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2004. 18 с.
9. Головкін О.В. Групова злочинність та її попередження: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08.К., 2005. 19 с.
10. Проценко М. В. Особливості розслідування злочинів, вчинених організованими групами, у криміналістичній методиці : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2008. 17 с.
11. Українець В. В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2009. 20 с.
12. Сорочик Ю. Ю. Адміністративно-правове забезпечення протидії організованої злочинності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2010. 19 с.
13. Бедриківський В.В. Криминологічна характеристика та заходи запобігання бандитизму: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2010. 20 с.
14. Гаврилов Ю. Г. Бандитизм: кримінально-правова характеристика та проблеми кваліфікації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2017. 20 с.

Zhivova Yu. V. State of scientific research of banditry in the territory of modern Ukraine

Organized crime is now one of the biggest threats to the system of internal security, life and health, property of citizens of our State. Many leading scientists have paid attention to this issue, because the fundamental changes in the economic, social and other components of Ukrainian society in the twenty-first century have led to a significant increase in the level of organized crime in general and banditry in particular, while criminal responsibility for this type of crime and the criminological content of its understanding have been, and to some extent, remain insufficiently investigated.

Our analysis of the above-mentioned studies in the criminal legal and criminological sphere is not only enriched by domestic and foreign scientists with their different views, concepts, models, programs and proposals on the problems of preventing banditry in Ukraine, but the main thing has

allowed to expand the range of scientific searches and update the content of criminological science in the outlined sphere.

The analysis of this issue is based on a certain generalization, a reference to the works of domestic and foreign scientists in order to give an opportunity to fully understand their views, draw their own conclusions about their productivity; offer their understanding, a vision of solving the overdue problems of preventing banditry in Ukraine.

Thanks to the periodization of scientific research on the prevention of banditry, we have defined four periods of scientific research on the prevention of banditry: the pre-revolutionary period (until 1922); the period of political banditry (1920–1950s); the period of traditional criminal banditry (1960–1990s); the newest period (from the early 1990s to the present).

The practice of combating and preventing banditry in Ukraine now poses specific challenges that can be solved through comprehensive research on this issue. At present, the domestic criminological literature lacks modern special scientific developments devoted to the prevention of banditry in Ukraine. Only certain issues of this topic were considered by domestic scientists before 2010, naturally failed to cover all the multifaceted problem of preventing banditry over the last ten years.

Key words: *research, banditry, period, complicity, prevention, criminological characteristic, organized crime.*